

کوه سنگی - استخر کوه سنگی

در دامنهٔ جبال جنوبی جلگهٔ مشهد کوهی (کمی جلوتر از ردیف سایر جبال) واقع گشته که در جای خود جاوه خاصی دارد . قسمت بالای این کوه طور است که در دو نقطه ارتفاع زیادی دارد بدین سبب از دور دو کوه بنظر می رسد .

این کوه چون از سنگ های بسیار بزرگی تشکیل یافته و قسمت خاکی آن خیلی کم می باشد ، به کوه سنگی معروف گشته است .

داخل بعضی از سنگ ها و سنگ ریزه های آن ذرات و قطعات بسیاری ذرات میکا ریزه و درشت بچشم می خورد که تا اندازه ای شفاف و صیقلی است .

در بارهٔ این کوه مطالب و قصه‌هایی هم افواها شنیده شده که خالی از لطف نیست از جمله می گویند « این دو کوه یکی دارای طلا و دیگری دارای نقره می باشد اما چون نفرین شده است ، تا بحال هر کس بمنظور استخراج طلا و نقره در آن کار کرده هر چه خرج نموده از ده ۹ برداشته . به عبارت دیگر از هر ده تومان خرج فقط نه تومان عایدش گشته » ولی این مطلب ظاهراً افسانه‌ای بیش نیست ، زیرا تا کنون شنیده یا دیده نشده کسی در آنجا به منظور بدست آوردن طلا یا نقره کاری و خرجی کرده باشد . بلی در سال های اخیر گاهی از سنگ های معمولی آنچه برای پی ریزی بناها استفاده کرده و می کنند .

در جلو کوه ایوانیست که در سلطنت صفویه به اسلوب بناهای قرن ده و یازده هجری و با مصالح ساختمانی همان زمان یعنی آجر و آهک و کچ و سنگ ساخته شده است

دهنه ایوان ۸/۱۰ متر ، طول ۱۹/۶۰ متر و ارتفاع آن ۸/۳۰ متر است .
دوطرف ایوان (سمت مشرق و مغرب) دو طبقه می باشد و دو گوشوار دارد . عقب
هر گوشوار در بالا اتاقی است . جلو ایوان و گوشوار ها با خشت بقیه با سنک و آهک
و کچ ساخته شده است .

در میان ایوان قبر مرحوم میرزا ابراهیم از اجداد و از اعظم سلسله سادات
رضوی است . نام برده دارای املاک بسیاری بوده همه را بموجب وقف نامه ای در
سال ۱۰۳۸ هجری قمری (مطابق ۱۰۰۶ شمسی) وقف کرده بعضی را بر اولاد
خود (لذکر مثل حظ الانثین) و برخی را بر عموم سادات رضوی ارض اقدس زکوراً
و اناثاً بالسویه . این موقوفات تا این زمان هنوز هم بهمان نحو که واقف مقرر داشته
عمل می شود . خود واقف به سال ۱۰۴۲ هجری قمری در گذشته است (۱) .

جلوی ایوان (بیرون طاق) حوض بزرگی است بد طول ۱۵/۲۰ متر و عرض ۱۰/۱۰
متر و عمق ۱/۳۰ متر . اطراف حوض تمام با قطعات سنک پای حجاری شده مفروش
می باشد .

داخل ایوان محرابیست و در پیشانی محراب این اشعار بخط نستعلیق حجاری
شده است :

این عمارت بدور شاه صفی	بزمین آمد از بهشت نعیم
حوض پیش عمارتش گوئی	میدهد یاد کوثر و تسنیم
گفت فخر از برای تاریخش	عالم است و مقام ابراهیم (۲)

۱ - مرحوم حاج ملا هاشم صاحب کتاب منتخب التواریخ شرحی در چگونگی و شجره
سلسله سادات رضوی نوشته که کتاب مذکور مکرر بچاپ رسیده مرحوم میرزا محمد باقر
مدرس رضوی نیز کتاب مخصوصی راجع به سلسله سادات رضوی مرقوم داشته که گویا
هنوز چاپ نشده است .

۲- از مجموع اعداد حروف (عالم است و مقام ابراهیم) بحساب ابجد عدد ۱۰۴۷
حاصل می شود که مقصود تاریخ بنا می باشد .

سنه هزار و چهل و هفت . راقمه پیر محمد الحافظ .

و نیز دور محراب بهمان خط رباعی زیر حجاری گردیده :

کردند مزین این رواق از دو طرف تا کرد بنایش خلف شاه نجف
 يك نصف از آن مقبره‌ای گشت چو خلد آن نصف دگر مسجد با عزو شرف
 این بنا ظاهر اطمی سال‌های گذشته چند دفعه مرمت شده و شاید مختصر تغییراتی
 هم در جزئیات آن داده شده باشد .

از کوه سنگی تا حصار و خندق قدیم شهر مشهد تقریباً سه کیلو متر فاصله
 می‌باشد. قسمت عمده بلکه تمام زمین‌های این فاصله طی سالهای متعددی و شاید
 از قرن‌ها اراضی بدون آب و آبادی بوده است .

در سلطنت اعلیحضرت رضا شاه کبیر پهلوی او ان نیابت تولیت مرحوم محمد-
 ولی خان اسدی (سال‌های ۱۳۰۵ - ۱۳۱۴) اقدام مفیدی برای تهیه آب این
 ناحیه بعمل آمد

مرحوم اسدی برای بدست آوردن این آب پس از مطالعات زیاد در اراضی
 مزرعه موسوم به گونا باد از موقوفات آستان قدس رضوی و حوالی آن مزرعه (واقع
 در تقریباً هفت فرسخی مشهد - کنار جاده بین مشهد و قوچان) طی سالهای ۱۳۰۷-
 ۱۳۱۳ هجری شمسی پنج رشته قنات جدید بنام قنوات حاج عباس ، کربلائی
 محمدی ، استاد حسینی ، استاد عبدالمهی و ناظری احداث نمود .

آب این قنوات را بوسیله نهری که همان زمان احداث نمودند (بنام نهر گونا باد)
 از حوالی مزرعه گونا باد تا کوه سنگی جاری ساخت و در مجاورت کوه سنگی استخر
 بزرگی بنا گردید که آب وارد استخر شده و از آن بطرف شهر و زمینهای اطراف
 سرآزیر می‌گردد .

سال ۱۳۰۹ شمسی که اعلیحضرت رضاشاه کبیر به مشهد سفر فرمود شخصاً در
 نزدیکی گونا باد کنار نهر مزبور رفته آب را که تازه جاری شده بود ملاحظه و

اظهار حشودوی فرمود.

بعداً نیز شرکت فلاحتی خراسان که چندی مستاجرا ملاک آستان قدس رضوی بود در سالهای ۱۳۱۴ - ۱۳۱۸ هجری شمسی در همان مزرعه گونا‌بابا و اطراف آن پنج رشته قنات دیگر اضافه نمود که چهار رشته آن بنام قنوات شماره یک ، شماره دو ، شماره سه ، شماره چهار ، جدیدالاحداث و یک رشته بنام قنات حسین آباد چهار طاقی از بایره های قدیم خود آستان قدس در آن حدود را دایر ساخت . قنوات احدائی مرحوم اسدی را نیز توسعه بسیاری داد(۱).

مجموع آب قنوات در سالهای ۱۳۱۸-۱۳۲۵ که اندازه گیری شده است . درمبدء حدود ۳۰۰ زوج و در استخر کوه سنگی (پس از کسر و تبخیر) حدود ۲۶۰ بنظر رسیده است (۲) .

اما سالهای اخیر بر اثر کمی بارندگی و بعضی علل فنی آب برخی قنوات آن حوزه نقصان پیدا کرده است .

استخر کوه سنگی که بطول /۱۰۵ متر و عرض /۵۸ متری باشد در دامنه کوه بفاصله تقریباً /۴۵۰ متر از ایوان قدیمی فوق الذکر فاصله دارد طول نهر گونا‌باد از استخر تا خود گونا‌باد تقریباً بیست و دو کیلومتر است . طرفین نهر سرتاسر درختکاری شده.

از استخر ابتدا یک خیابان بطرف شهر تا انتهای ضلع غربی بیمارستان شاهرضا احداث بطول تقریباً ۲۴۰۰ متر گردیده . عرض سواره رو این خیابان ۳۰/۳۳ متر

۱- دوره ای که شرکت فلاحتی خراسان املاک آستان قدس را در اجاره داشت (سالهای ۱۳۱۵ - ۱۳۲۸ شمسی) اداره امور و کارهای عمرانی املاک (احداث قنوات و انهار ، طرح باغات ، ایجاد ساختمانها و غیره) بر عهده نگارنده محول بود . از جمله تمام عملیات قنوات و نهر گونا‌باد زیر نظر نگارنده انجام پذیرفته است .

۲ - زوج مقیاسی برای سنجش آب به اصطلاح اهالی اطراف مشهد می باشد و بطور تقریب هر چهار زوج و نیم آب معادل یک سنک آب به اصطلاح اهالی اطراف طهران است.

و هر سمت خیابان دو پیاده رو بعرض ۱۳/۶۰ متر دارد و سرتاسر خیابان در چهار ردیف درختکاری شده که در حال حاضر دارای درختهای سرسبز و بزرگ است و یکی از زیباترین خیابانهای شهر مشهد می باشد .

در نتیجه تهیه آب در آن ناحیه ظرف تقریباً ۳۰ سال بتدریج تمام اراضی حوالی کوه سنگی از طرفی تا باغات ملک آباد و از جانبی تا شهر و از سمتی تا زمینهای مزارع معجونئی و عسکریه با احداث خیابانهای بزرگ و کوچک مشجر و ایجاد بناهای گوناگون و باغات و باغچه ها و منازل و سایر ساختمانهای مجلل بصورت شهر جدیدی بر وسعت شهر مشهد افزوده گردیده بطوری که در حال حاضر چند برابر شهر قدیم می باشد .

در سالهای ۱۳۱۴ - ۱۳۲۰ شمسی بدستور مرحوم فتح الله پاکروان نیابت - تولیت عظمی و استاندار خراسان اطراف استخر مزبور بوضع جالبی خیابان بندی و طراحی و گلکاری گردیده مجسمه های متعدد در آنجا نصب و عمارتی دو طبقه (دارای چند اتاق و سالن و سایر متعلقات) در جنوب استخر ساخته اند که اکنون مورد استفاده است .

در سالهای ۱۳۴۰ - ۱۳۴۲ شمسی بدستور جناب آقای سید جلال الدین تهرانی نیابت تولیت عظمی و استاندار خراسان خیابان وسیعی در دامنه جنوبی مشهد از استخر کوه سنگی بطرف غرب و شمال تا جاده اسفالته وکیل آباد و از آنجا بطرف شمال تا جاده قوچان بطول تقریباً ۱۲ کیلومتر احداث گردید .

دو طرف این جاده سرتاسر درختکاری شد بطوری که اشجار مزبور جلوه و طراوت مخصوصی بآن نواحی بخشید .

عرض سواره رو این خیابان ۶۷ متر و عرض پیاده رو هر طرف ۱۰ متر می باشد .

در نظر و قرار بود خیابان مذکور دور تا دور شهر مشهد امتداد یابد بطوری که

محیط بر تمام بناها و کلیه متعلقات شهری قرار گیرد و شهر از هر طرف محاط باین خیابان باشد و جاده ای که مقرر است از شمال و شرق خراسان تا مشهد و از مشهد بطرف مرز افغانستان کشیده شود از داخل همین خیابان بگذرد تا موقع عبور و مرور وسائط نقلیه داخل شهر نگردد .

در این اواخر (سال ۱۳۴۳ - ۱۳۴۴) نیز توجه دیگری از ناحیه آستان- قدس و شهرداری مشهد در ازدیاد آبادی و زیبایی استخر مبذول گشته طراحی و گلکاری بسیاری نموده و چراغهای پر نور و چندین فواره در استخر و خیابانهای آنجا نصب کرده اند که مجموع تشکیلات سابق و لاحق استخر در دامنه کوه منظره بسیار زیبا و جالب توجهی را بوجود آورده در حال حاضر بهترین نزهتگاه با صفای عمومی مشهد قرار دارد .

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تلاش‌های علمی و پژوهشی

